

ἀποτελεῖ σταθερόν τινα συγκεκριμένον ἀντικείμενον, ἕνα πλήρες ντοκουμέντο τῆς ἐργασίας διὰ τὸν μαθητὴν (ὅπως καὶ διὰ τὸν διδάσκαλον) μετὰ τοῦ ὁποίου συνδέεται συναισθηματικὰ—μία πλήρης νοήματος ἱστορία ἐνὸς ἀψύχου ἀντικειμένου τὸ ὅποιον τοῦ μιᾶ ὡστόσο εἰς τὴν γλῶσσαν του.

3. Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ Πειραματισμοῦ.

Παρὰ τὰς ἀντιξοότητας τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίσαμεν, ὁ τύπος οὗτος τῆς συγκεντρώσεως ἀπέδωκεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Ὡς καὶ εἰς τὸν προγραμματισμὸν τῆς ἐργασίας προεβλέψαμε, τὸ σχέδιον προσέκρουσεν εἰς πλείστας ὄσας δυσχερείας καὶ θεωροῦμεν σκόπιμον, ὅπως ἐκθέσωμεν ἐν πλάτει τὰ προβλήματα, τὰς λύσεις καὶ τὰς εἰσηγήσεις μας ἐπὶ τῶν κυριωτέρων προβλημάτων.

II. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ὙΛΗΣ ΕἰΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Ἡ ὕλη συνεκεντρώθη εἰς μεγάλας ἐβδομαδιαίας ἐνότητας κατὰ τρόπον, ὥστε ἢ μία ἐνότης νὰ ἀποτελῇ συνέχειαν τῆς προηγουμένης, νὰ συμπληρῶνῃ αὐτὴν καὶ νὰ ὑπαγορεύῃ ἢ δικαιολογῇ τὴν ἐπομένην. Ἡ συνέχεια αὐτὴ δὲν εἶναι ἀναγκαία εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς συγκεντρώσεως, ἀλλ' ἡ πείρα μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι ἐξασφαλίζεται πλήρως μεταξὺ τῶν μαθημάτων τῆς Γεωγραφίας—Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ Ἱστορίας, ὅταν γίνῃ κατάλληλος προσεργασία ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου. Ὅπωςδήποτε ἐπιβάλλεται μία ἐλευθερία εἰς τὴν ἀναδιάταξιν τῆς διδακτέας ὕλης καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον δύσκολον. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἂν μία τοιαύτη προσπάθεια ἀνελαμβάνετο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν Ἐπιθεωρητῶν, Παιδαγωγῶν καὶ Διδασκάλων σὲ εὐρυτάτῃ κλίμακα εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἰδέας, δεδομένου, ὅτι ἡ θεωρητικὴ θεμελίωσις τοῦ θέματος δὲν εἶναι εἰσέτι, καὶ ὑπὸ τὴν παροῦσαν μορφήν, δυνατὴ. Ἐκ τῆς πράξεως ὁμως εἶναι δυνατόν νὰ προκύψουν ὠφέλιμα συμπεράσματα διὰ μίαν εὐρυτέραν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς συγκεντρώσεως τῆς ὕλης τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Δυσχέριαν ἐνοποιήσεως τῶν Ἐνοτήτων παρουσίασεν ἡ ὕλη τῶν Ἐρησκειτικῶν τῆς Δ' καὶ μεγαλυτέραν δυσχέριαν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ἐρησκειτικῶν τῆς Γ' καὶ ΣΤ'. Ἀλλὰ τοῦτο, ὡς ἐλέχθη, δὲν εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σχήματος τούτου, ἀφοῦ ἡ ἐπινοήσις (εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγένετο λόγος ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ Ε. Παπαϊωάννου) προωρίζετο νὰ καλύψῃ ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Τὸ θέμα ὁμως πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἐπὶ εὐρυτέρας κλίμακος. Διότι ἡ κατάτμησις τῆς διδακτέας ὕλης σὲ ξεχωριστὰ «μαθήματα» δὲν εἶναι πλέον ἀνεκτὴ. Ὁ τύπος οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς «νεκρός», ἄσκοπος, διασπαστικὸς καὶ ἀναχρονιστικὸς». Δὲν προσφέρει ἕνα ἱκανοποιητικὸν σχῆμα ὀργανώσεως τοῦ προγράμματος καὶ τῆς διδασκαλίας τὸ ὅποιον νὰ θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐμπειρίας. Ἐνα πρόγραμμα πρέπει νὰ προσφέρῃ διὰ μίαν συνέχειαν εἰς τὴν ἀποκτιωμένην ἐμπειρίαν τοῦ παιδιοῦ καί, μεταξὺ ἄλλων, τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου.

Ἡ συντελεσθεῖσα ἐργασία ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ὀργάνωσις θὰ πρέπει νὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἐνὸς σχήματος τὸ ὅποιον θὰ λαμβάνῃ ἐξ ἴσου ὑπ' ὄψιν τὸν πολιτισμὸν, τὴν σχολικὴν πραγματικότητα καὶ τὰς συνηθισμένας—τυπικὰς δραστηριότητας—ἀνάγκας καὶ διαφέροντα, μολονότι οἱ ὅροι οὗτοι καταχρῶνται πολλάκις ὑπὸ τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Τοῦτο, φυσικὰ, ὑπαγορεύει τελείαν ἀναδιάταξιν τῆς ὕλης καὶ πρὸς τὸ παρὸν τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ ἐλκύῃ τὴν προσοχὴν τῶν ὑπευθύνων.

Κατόπιν τούτου εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν συζήτησιν μὲ βάσιν τὸ μετριόφρον σχῆμα ἐργασίας μας.

Μὲ περιορισμένην ἀναδιάταξιν τῆς ὕλης εἶναι ἐφικτὴ λίαν ἱκανοποιητικὴ ἐνο-

ποίησης και συνέχεια τῶν Ἑνοτήτων. Ἴτι ἐγνοοῦμε μὲ τὸν ὄρον «συνέχεια» καὶ «ἐνοποίησης» τῶν Ἑνοτήτων;

Ἴδου ἓνα παράδειγμα: Ὅταν ἔγινε ἐναρξίς τοῦ προγράμματος εἰς τὰς τάξεις Γ' καὶ Δ', εὐρισκόμεθα εἰς τὴν πατριδογνωστικὴν ἐξέτασιν τοῦ χωρίου τῶν μαθητῶν. Ταύτην ἐλάβομεν ὡς φυσικὴν Ἑνότητα ἐκ τοῦ μαθήματος τῆς Γεωγραφίας καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα οἱ μαθηταὶ παρωθήθησαν εἰς καθαρῶς γεωγραφικὴν ἐξέτασιν τῆς Ἑνότητος «Τὸ χωριό μου». Τὴν ἐπομένην ἐβδομάδα ἢ ἐξέτασις τοῦ χωρίου συνεχίσθη ἀπὸ καθαρῶς «ζωϊκῆς» πλευρᾶς μὲ κεντρικὴν Ἑνότητα ἐκ τοῦ μαθήματος τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ μὲ Ἑνότητα Ἑβδομάδος «Τὸ δάσος τοῦ χωριοῦ μου», ὅποτε ἐδόθη εὐκαιρία νὰ μιλήσωμε διὰ τὸ δάσος ἐν γένει καὶ τὰ ζῶα τοῦ δάσους τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ἡ τρίτη ἐβδομάς ἦτο ἢ ἐβδομάς τῆς Ἱστορίας καὶ συνεζητήθη ἢ Ἱστορία τοῦ χωριοῦ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν Ἱστορίαν τῶν εὐεργετῶν τοῦ τόπου (Μηλιαῆς—Μετσόβου) καὶ τῆς «Νεράϊδες τῶν Δασῶν» κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν χωρικῶν τῆς περιοχῆς. Τοῦτα, ἐν συνεχείᾳ ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ γίνῃ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Μυθολογίαν καὶ νὰ διδαχθῶν τὰ περὶ Θεῶν καὶ Ἡμιθέων τῶν ἀρχαίων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλας περιοχάς. Διδάσκοντες λ.χ. περὶ Μακεδονίας (Κ.Ε.Ε. «Ἐνα ταξίδι στὴν Μακεδονία») ἐπακολουθεῖ θαυμάσια. Ἡ Ἑνότης ἐκ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας μὲ θέμα «Προϊόντα τῆς Μακεδονίας» ἢ «Ζῶα καὶ φυτὰ τῆς Μακεδονίας» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἢ Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ πολιτισμοῦ (τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἢ Ἀλέξανδρον ἀναλόγως). Τοιοῦτοτρόπως συντελεῖται μία πολυμερῆς καὶ πλήρης ἐξευρεύνησις τῆς Ἑνότητος σὺν τῇ ἐπικουρίᾳ τῶν λοιπῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια πλέκονται πέριξ τῆς κεντρικῆς ἐνότητος.

Μίαν δυσχερείαν τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίσαμε κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἐργασίας ἦτο ἢ ἐναρμόνισις τῶν Ἑβδομαδιαίων Ἑνοτήτων—Μαθημάτων μὲ τὰ εὐκαιριακὰ θέματα ἀφ' ἑνὸς (ἑορταί, πανηγυρις, ἔκτακτα γεγονότα κλπ.) καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὰς ἐποχιακὰς ἐνότητας (Χειμῶν, ἐπιστροφή πτηνῶν κλπ.).

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην περίπτωσιν—τὸ πρᾶγμα συμβαίνει καὶ εἰς τὴν Ε.Σ.Δ. Τὸ πρόγραμμα πρέπει νὰ συντάσσεται κατὰ τρόπον ἐλαστικὸν καὶ νὰ προβλέπη διὰ τὰς πλείστας περιπτώσεις. Ἄλλως τε, δὲν βλάπτει ἢ παρεμβολὴ μιᾶς, θὰ τὴν ὀνομάσωμεν, αὐτονομοῦ ἐνότητος ἡμιεβδομαδιαίας μεταξὺ δύο Κ.Ε.Ε. Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν περίπτωσιν τὸ πρόβλημα δύναται νὰ ἀντιμετωπισθῇ μὲ τοὺς κάτωθι τρόπους:

α) Μὲ τὴν δεξιτεχνίαν καὶ εὐελιξίαν τοῦ διδάσκοντος. Μία ἐβδομαδιαία Ἑνότης ἐγκλείει, κατ' οὐσίαν, ἀπεριόριστον ὕλικόν, χρονικῶς καὶ τοπικῶς, καὶ σκοπὸς τοῦ διδασκάλου εἶναι νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς δυνατότητας ἐξελιξέως τῆς. Τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα καθιστᾷ σαφέστερον τὸ νόημα τῆς προτάσεως: Βάσις ἢ Γεωγραφικὴ Ἑνότης «Ἡ Ἑλλάδα μας». Ἡ Ἑνότης συνέπεσε μὲ τὴν περίοδον τῆς Ἀνοιξέως εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν. Ἦτο δυνατόν, ὡς ἐπροτάθη ἀνωτέρω, νὰ παρεμβληθῇ μία αὐτόνομος Ἑνότης τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν μὲ θέμα «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνοιξίς» ἢ «Ἡ Ἑλλάδα κατὰ τὴν Ἀνοιξίς». Ἡ τοπολογία ὅμως τοῦ χωριοῦ δὲν ἐβοήθει πρὸς τοῦτο. Ἄντ' αὐτοῦ ἐπροχώρησα κανονικῶς εἰς ἐπομένην Ἑβδομαδιαία Ἑνότητα ἐκ τῆς Φ. Ἱστορίας μὲ θέμα ἢ τίτλον «Ἀπὸ τὰ πτηνὰ τῆς Ἑλλάδος». Ἐξ αὐτῶν, πάλιν, ἐξελέγησαν «Τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ». Τοιοῦτοτρόπως αὐτομάτως εἰσήλθομεν εἰς τὴν Ἑνότητα τῆς Ἀνοιξέως ἢ ὁποία συγχρόνως ἦτο καὶ Ἑνότης τῆς Φ. Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας. Ἡ σύνθεσις συνετελέσθη πλήρως.

β) Ἐνας δεύτερος τρόπος παρακάμψεως τῆς δυσχερείας εἶναι ἢ καλουμένη μετὰ θεσις τοῦ Κ.Μ.Ε. Γίνεται, δηλαδὴ ἀλλαγὴ τοῦ μαθήματος τῆς ἐβδομάδος ὥστε νὰ συνδεθῇ ἢ Ἑνότης μὲ τὸ γεγονὸς ἢ τὴν ἐποχὴν. Εἰς τὴν θέσιν π.χ. τῆς Γεωγραφίας ἢ Φ. Ἱστορίας φέρομεν τὴν Ἑνότητα ἐκ τῶν Θρησκευτικῶν διὰ νὰ συμπέσῃ μὲ τὰς ἑορτάς τῶν Χριστουγέννων ἢ τοῦ Πάσχα ἢ φέρομεν Ἑνότητα ἐκ

τῆς Ἱστορίας διὰ νὰ καλύψῃ μίαν Ἐθνικὴν Ἐορτὴν.

γ) Μετατόπισις τῆς ὕλης. Εἰς τὴν περίπτωσίν μου ἐπραγματοποίησα συγχρόνως μετάθεσιν τοῦ μαθήματος καὶ μετατόπισιν τῆς ὕλης κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα. Προετάχθη, δηλ., τὸ μάθημα τῶν Ἐρησκειτικῶν «ἦτο ἡ τελευταία ἐβδομάς πρὸ τῆς λήξεως τῶν μαθημάτων διὰ τὰς πασχαλινὰς ἐορτὰς καὶ συγχρόνως ἠγνοήθη ἡ διάταξις τῆς ὕλης εἰς τὸ Ε.Α.Π. Ἐντὶ νὰ διδαχθῶν ὡς ὄριζεν, αἱ Παραβολαὶ τοῦ Κυρίου, μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θαυμάτων, συνεχίσασα με τὴν Ἐνότητα «Τὰ Πάθη τοῦ Ἰησοῦ». Καὶ σημειῶνω εἰς τὸ Ἡμερολόγιόν μου:

«Ἡ Ἐνότης αὕτη εἶναι συνέχεια τῆς Ἐνότητος «Ἡ Ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ» καὶ ἀποτελεῖ φυσικὴν συνέχειαν καὶ ψυχολογικὴν: Ἀφοῦ οἱ μαθηταὶ ἐδιδάχθησαν τὴν γέννησιν καὶ τὴν ὄρασιν τοῦ Χριστοῦ ἦτο καιρὸς νὰ διδαχθῶν καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς Του διὰ δύο λόγους. α) Διότι ἡ ἐβδομάς συνέπεσε μετὰ τὴν ἐβδομάδα πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ τὸ περιεχόμενον ἦτο ἐντὸς τοῦ κλίματος τῶν ἀσχολιῶν καὶ ἐνδιαφερόντων τῶν παιδιῶν καὶ τῶν κατοίκων). Ἡ συναισθηματικὴ ταύτησις τῶν μαθητῶν μετὰ τὰ πάθη τοῦ θεανθρώπου καὶ τὴν ἐνδοξὸν Ἀνάστασιν θὰ ἀποτελέσῃ βασικὸν στήριγμα γιὰ τὴν κατανόησιν καὶ ἀφομοίωσιν τῆς κατ' αὐτὸ διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἀκολουθήσῃ».

ΙΙΙ. ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ

Ἐν πρώτοις, δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς ἀποπλανᾷ ὁ ὅρος Κ.Μ.Ε. ἢ Κ.Ε.Ε. Μία διδακτικὴ ἐβδομάς διαρκεῖ κανονικῶς ἕξ ἡμέρας. Εἰς τὴν παρούσαν ὁμως περίπτωσιν δύναται νὰ διαρκέσῃ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον διὰ δύο λόγους:

α) Πολλάκις ἡ ἐνότης εἶναι μεγάλης ἐκτάσεως καὶ ἀπαιτεῖ βαθυτέραν ἐπεξεργασίαν καὶ β) διότι ἡ συγκέντρωσις πρέπει νὰ ἀποδίδῃ τὰς ὑπὸ τοῦ Ε.Α.Π. ὀριζόμενας «περιόδους», ὡς θὰ δεიχθῇ κατωτέρω.

Ὁμοίως ἡ ἐπωνυμία Κ.Μ.Ε. (Κεντρικὸν Μάθημα Ἐβδομάδος) δὲν θὰ πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπὸ κλειστὴν ἔννοιαν. Ἐπροτίμησα τὸν ὄρον Κ.Ε.Ε. (Κεντρικὴ Ἐνότης Ἐβδομάδος) διὰ λόγους οἱ ὅποιοι ἐρμηνεύονται ἀπὸ ὅσα μέχρι τοῦδε ἐλέχθησαν. Ναι μὲν ὑπάρχει χρονικὴ τάξις εἰς τὴν διδαχὴν τῶν μαθημάτων, πλὴν ὁμως εἶναι δυνατόν, καθὼς εἶδομεν, νὰ γίνῃ μετάθεσις αὐτῶν, ἢ νὰ σχηματισθῇ αὐτόνομος Ἐνότης κ.ο.κ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι ἐκάστοτε ἐκλέγεται μία ἐνότης ἐβδομάδος ἢ ὁποία ἐν συνδυασμῷ μετὰ τὴν ἐπομένην καὶ τὴν προηγουμένην καί, πολλάκις, μετὰ τὴν αὐτόνομον Ἐνότητα τείνει νὰ ἀποτελέσῃ Ἐνότητα μετὰ κέντρον τὸ δημιουργηθὲν ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν. Ἡ Ἐνότης λ.χ. «Τὰ Ἰωάννινα» ἐκ τῆς Γεωγραφίας δυσκόλως διακρίνεται ἀπὸ τὴν Ἐνότητα «Ἡ Ζωὴ τῆς Λίμνης τῶν Ἰωαννίνων» ἢ ὁποία λαμβάνεται ἀπὸ τὸ μάθημα τῆς Φ. Ἱστορίας. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν Ἐνότητα «Ἡ Ἀθήνα μας» καὶ «Ἡ Ἱστορία τῆς Ἀθήνας».

Ἐκ τῆς ἐπιλογῆς τῶν ἐνοτήτων αὐτῶν καὶ τῆς διατάξεώς των ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν συνέχειαν καὶ ἐνοποίησιν τῶν Ἐνοτήτων περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

Τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον προκύπτει τώρα εἶναι τὸ τῆς διδακτικῆς ἐξελίξεως ἢ ἐπεξεργασίας τῶν Κ.Ε.Ε. καὶ τῆς πλοκῆς τῶν ὑπολοίπων μαθημάτων. Πλὴν ὀρισμένων μαθημάτων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, τὰ λοιπὰ μαθήματα οὐδεμίαν παρουσιάσασιν δυσχέρειαν διὰ τὴν ἐνταξίαν των εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἐνοτήτων. Ἐχει ἀποδειχθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας, ὅτι ἡ συγκέντρωσις εἶναι ἐποικοδομητικὴ διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ὕλης τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων καὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ διὰ τὴν τροφοδότησιν τῆς δημιουργικῆς φαντασίας καὶ σκέ-

φειως εις τὰ Καλλιτεχνικά μαθήματα κατά τρόπον ὁ ὅποιος οὐδόλως ἀπαντᾶται εις τὸν καθιερωμένον τρόπον ἐργασίας.

Υποθέτῃσα τὴν ἐξῆς συγκρότησιν τῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια θὰ συνυφαίνωνται μὲ τὴν ὕλην τοῦ Κ.Μ.Ε. α) Διὰ τὴν Γ' καὶ Δ', πλὴν τοῦ Κ.Μ. (τὸ ὅποιον δύναται νὰ εἶνα ἐν ἑκ τῶν κάτωθι: Γεωγραφία, Φ. Ἱστορία, Ἱστορία, Θρησκευτικά) ὑπάρχουν τρεῖς κυρίως ομάδες: 1) Γλωσσικά μαθήματα, εις τὰ ὅποια ὑπάγονται ἡ Ἀνάγνωσις, ἡ Γραμματικὴ καὶ ἡ Ἐκθεσις μὲ τὰς ἐλευθέραις Ἀνακοινώσεις. 2) Τὰ Μαθηματικά ἦτοι ἡ Ἀριθμητικὴ. 3) Τὰ Καλλιτεχνικά μαθήματα εις τὰ ὅποια ὑπάγονται ἡ Ἰχνογραφία, ἡ Χειροτέχνη, ἡ Καλλιγραφία καὶ ἡ Ὀδική. Ὡς αὐτοτελὲς μάθημα διδάσκεται ἡ Γυμναστικὴ. 6) Διὰ τὰς τάξεις Ε' καὶ ΣΤ' τὸ θέμα παρουσιάζει μεγαλυτέρας δυσχερείας. Τὰ μαθήματα τὰ ὅποια θὰ διαδέχωνται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο εἶναι: Γεωγραφία, Φυσικὴ Ἱστορία, Φ. Πειραματικὴ καὶ Χημεία (ἡ ὕλη τῆς τελευταίας πρέπει νὰ ἀνασχηματισθῇ) καὶ ἡ Ἱστορία. Πέριξ τούτων συγκεντρῶνται αἰ ὡς ἄνω τρεῖς βασικαὶ ομάδες μαθημάτων καὶ ἐπὶ πλέον ἡ Γυμναστικὴ καὶ τὰ Θρησκευτικά.

Εἶναι εὐκόλον εις τὴν Ε' τάξιν (καὶ κατὰ τὸν πρῶτον κύκλον συνδιδασκαλίας) ἡ ὕλη τῶν Θρησκευτικῶν καὶ τῆς Ἱστορίας νὰ συγκροτηθῇ εις ἓνα μάθημα, δεδομένου ὅτι ἡ Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου εἶναι συνδεδειμένη μὲ τὴν ἐξέλιξιν, ἐξάπλωσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοῦτο εἶναι εὐκόλον καὶ ἐπιτρεπτόν ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος γενικὴ ἀνακατάταξις τῆς ὕλης.

Ἀπὸ τὴν ἐκείνην εἶναι εὐκόλον νὰ ξεκινήσωμεν, ὅταν συντρέχουν δύο ὅροι: ἡ πνευματικὴ εὐρύτης τοῦ διδασκάλου εις τὴν γενικὴν τῆς ἔννοιαν καὶ τὸ πνευματικὸν κλίμα τοῦ Σχολείου. Πολλάκις ὁ διδάσκων θὰ βρεθῇ εις τὴν ἀνάγκην νὰ αὐτοσχεδιάσῃ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ὠπλισμένος μὲ εὐρύτητα γνώσεων, διάθεσιν καὶ τάλαντον. Πολλάκις θὰ ἀναγκασθῇ νὰ συνθέσῃ κείμενον ἀναγνωστικόν διὰ τοῦτο θὰ πρέπει νὰ κατέχη τὴν παιδαγωγικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τῶν Ἑλληνικῶν. Θὰ ἀναγκασθῇ νὰ εἰκονογραφήσῃ διὰ τοῦτο θὰ χρειασθῇ κάποιαν καλλιτεχνικὴν δεξιότητα τῆς στιγμῆς καὶ γνῶσι τῆς ψυχολογίας τῆς παιδικῆς τέχνης, ὅταν ἐπιχειρῇ εἰκονογράφειν κειμένων. Θὰ χρειασθῇ νὰ συνθέσῃ προβλήματα Μαθηματικῶν (καὶ τοῦτο συμβαίνει κάθε φορά πού διδάσκει Μαθηματικά, ἐφ' ὅσον τὰ κυκλοφοροῦντα ἐγχειρίδια κρίνονται ἢ ἀνεπαρκῆ ἢ ἀπρόσφορα διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς Ἐνότητος) διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ μαθηματικὴν σκέψιν καὶ νὰ μελετήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδικῆς σκέψεως κ.ο.κ.

Τοῦτο, φυσικά, δὲν εἶναι πάντοτε δυνατόν. Εἶναι ἀνάγκη, λοιπὸν νὰ ἐνισχύσωμε τὸν διδασκαλὸν ἐμμέσως, ἦτοι νὰ τοῦ παράσχωμε ξένην βοήθειαν. Τὸ Σχολεῖον θὰ πρέπει νὰ ἐφοδιασθῇ μὲ μίαν σειρὰν ἐπιλέκτων βιβλίων παιδικῶν, λογοτεχνικῶν, ἐγκυκλοπαιδικῶν κλπ. τὰ ὅποια θὰ χρησιμοποιοῦν οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι. Ἐπὶ ἀμέσως ἀναγκαίῳ θεωρῶ τὴν ἐξῆς «Βασικὴν Σειρὰν» βιβλίων: 1) Τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν (μετάφρασις). 2) Τοὺς Μύθους τοῦ Αἰσώπου. 3) Τὸν Γέρο—Στάθη τοῦ Λ. Μελά σὲ λογικὴ χρῆσι λόγῳ τοῦ φόρτου τῆς ἠθικολογίας καὶ τοῦ μονοτόνου ὄφους του καὶ μεταγλωττισμένον. 4) Τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη. 5) Ἐκλογή Δημοτικῶν ἀσμάτων τοῦ Ν. Πολίτη καὶ ἄλλων. 6) Ἀνθολογίαν Ἑλληνικῆς Ποιήσεως. 7) Μία ἀπὸ τὰς κυκλοφοροῦσας Παιδικὰς Ἀνθολογίας, μολονότι αἱ πλεῖστοι εἶναι κακόγουστοι εις τὴν ἐκλογήν καὶ διάταξιν τῆς ὕλης. 8) Τὰ Ἄπαντα τοῦ Ζ. Παπαντωνίου καὶ τοῦ Σπεράντσα. 9) Τὰ Ἄπαντα τοῦ Σ. Γρανίτσα. 10) Ἄπαντα τὰ ἐκδιδόμενα παιδικὰ περιοδικά.

Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀνήκουν τὸ Πρόχειρον Ὑπογραφεῖον, τὸ Ἐπιδιασκόπιον καὶ ὁ Παντογράφος. Τί ἄλλα βοηθητικά θὰ ἔχη ὁ διδάσκων διὰ τὴν ἐπιτυχῆ διεισπεραίωσιν τοῦ ἔργου του εἶναι θέμα καθαρῶς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, ζωτικότητος καὶ πνευματικῆς στάθμης. Δι' ἐμέ, ἀφ' ἧς στιγμῆς συνεκρότησε τὰς Ἐνότητας, κατε-

νόησε τήν ούσίαν τοῦ προβλήματος καί ἀπεδεσμεύθη ἀπό κάθε διδακτικὴν προκατάληψιν, δὲν ἔχει παρά νὰ ἀφήσῃ τήν δημιουργικὴν του σκέψιν νὰ πετάξῃ καί νὰ παίξῃ ἐλεύθερα μέ τὸν ὕλικόν καί τήν παιδικὴν πρωτοβουλίαν. Ἀπὸ ἐκεῖ καί πέρα, ὅσον ἀφορᾷ τήν δημιουργικὴν ἐργασίαν, ὁ οὐρανὸς εἶναι τὰ ὄριά του. Θέτοντες τήν ἀρχὴν ταύτην ὡς βάσιν, κρίνομεν περιττὸν νὰ προχωρήσωμεν εἰς λεπτομερειακὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ διδάσκων θὰ συγκροτήσῃ τὰς ἐνότητάς του καί τοῦ τρόπου ἐπεξεργασίας των. Κρίνομεν μόνον σκόπιμον νὰ παραθέσωμεν ἀντιπροσωπευτικὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα καταδεικνύουν τὸν πλοῦτον τοῦ ὕλικου τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ διοχετεύσωμεν εἰς μίαν ἐνότητα καί τὰς πιθανότητας δημιουργικῆς ἐργασίας τὰς ὁποίας προσφέρει ὁ προτεινόμενος τύπος συγκεντρώσεως, τοῦλάχιστον εἰς τὰ περισσότερα τῶν μαθημάτων.

Τὸ πρῶτον παράδειγμα προέρχεται ἀπὸ τήν σχέσιν Γεωγραφίας καί Ἀριθμητικῆς. Ἀντιγράφω ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιόν μου:

«Φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ὕλης, εἶναι ὅτι παρέχει εὐκαιρίας συνδυασμοῦ τῆς ὕλης καί τῶν προβληματικῶν καταστάσεων ἀπὸ ὅλες καί μέ ὅλες τῆς περιοχῆς τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ζωῆς ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐνότητος.

Ὁ κατωτέρω συνδυασμὸς εἶναι δυσκολώτατος, ὅσον καί διδακτικώτατος. Κ.Ε.Ε. ἐκ τῆς Γεωγραφίας μέ ἄσκησιν εἰς πράξεις προσθέσεως ἐντὸς τῆς χιλιάδος. Κατὰ τήν ἐξέλιξιν τοῦ θέματος ἐδόθη ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν διδάσκοντα καί τοὺς διδασκομένους νὰ συνθέσουν πρωτότυπα προβλήματα οὐδόλως ἀπαντῶμενα εἰς τὰ ἐγχειρίδια ἢ οὐδόλως προσφερόμενα μέ τὸ κοινὸν σύστημα ἐργασίας. Ὁμοίως —καί τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον δικαιολογοῦν μέχρις ἐνὸς σημείου ὅσους ὑποστηρίζουν τήν γνώμην ὅτι τὸ κέντρον τῶν μαθημάτων εἰς τήν συγκεντρωτικὴν των μορφήν πρέπει νὰ εἶναι τὰ Μαθηματικά—ῶθησε τοὺς μαθητὰς στὴν ἀνακάλυψιν τῶν γεωγραφικῶν σχέσεων τῶν ἀποστάσεων εἰς τὸν χάρτην, τὴν συγκεκριμένην τοποθέτησιν τῶν πόλεων καί κωμοπόλεων τῆς Ἡπερου, τὴν σχέσιν τοῦ συγκεκριμένου καί ἀφηρημένου διὰ τῆς χρήσεως τῶν συμβόλων, ἐδοθήσεν εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς γεωγραφικῆς ὕλης κλπ. Ἡ ἄσκησις ἔγινε μέ βάσιν τὸ χιλιόμετρον. Ἐνα τουριστικὸν ἢ φορτηγὸν αὐτοκίνητον εἰς τὴν φαντασίαν, ἔνα χάρτην εἰς τὸν πίνακα καί τὸ κέφι εἶχαμε ὡς βοηθήματα. Τὸ αὐτοκίνητο ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν Κόνιτσα νὰ φορτώσῃ πορτοκαλία (ποῦ; στὴν Ἄρτα). Ἐέρομε πὼς ἀπὸ τὴν Κόνιτσα ἕως τὰ Γιάννινα εἶναι ... χιλιόμετρα, ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἕως τὴν Ἄρτα ... Πόσα χιλιόμετρα θὰ διατρέξῃ τὸ αὐτοκίνητο; Πιὸ πλουσιώτερον τὸ ἐξῆς πρόβλημα ἢ ὁ ἐξῆς τύπος προβλήματος: Ἀπὸ ποῦ θὰ περάσῃ ἔνα τουριστικὸν αὐτοκίνητο γιὰ νὰ πάῃ ἀπὸ τὸ Μέτσοβο στὴν Πρέβεζα; Οἱ μαθηταὶ κατονομάζουν τῆς πόλεις καί κωμοπόλεις καί καθορίζουν τῆς χιλιομετρικῆς ἀποστάσεις. Ἀκολούθως εὐρίσκουν πόσα χιλιόμετρα θὰ διατρέξῃ κ.ο.κ.

Τὸ ἴδιον παρατηρήθη καί κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ἐνοτήτων ἐκ τῆς Ἱστορίας: Ἐνότης «Οἱ Ἕλληνες στὴν Τροία» —διὰ νὰ ἀναφέρω μίαν ἀκόμη δύσκολον περίπτωσιν. Θέμα ἐκ τῆς Ἀριθμητικῆς «Διαίρεσις ἀπὸ μνήμης». Συνδυασμοὶ προβλημάτων: Ὁ ... ἀρχηγὸς εἶχε 600 συντρόφους καί 50 πλοῖα. Πόσους στρατιῶτες εἶχε τὸ κάθε πλοῖο; Ὅλα τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἦσαν 1200. Ὁ Ἀγαμέμνων διέταξε νὰ ξεκινήσουν σὲ 10 σειρές. Πόσα πλοῖα εἶχε ἡ κάθε σειρά;

Ὁ τελευταῖος τύπος προβλήματος δὲν ἀποτελεῖ ἄμεσον παιδικὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ ἀσφαλῶς ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον δραστηριότητος τῆς ζωῆς καί τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀφίνω δὲ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα συντελεῖ εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς σκέψεως, μάλιστα δὲ ἀσυνήθη.

Μία ἄλλη περίπτωση εἶναι κατὰ πόσον ὁ διδάσκαλος εἶναι ἢ πρέπει νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτὸν του δεσμευμένον ἐκ τῆς ὕλης τῆς ἐνότητος τῆς ἐβδομάδος κατὰ τὴν ἐξεύρεσιν καὶ διερεύνησιν τοῦ ὕλικου τῶν ἄλλων μαθημάτων. Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τοῦτο εἶναι ζήτημα προσωπικῆς πρωτοβουλίας καὶ κατὰ πόσον ὁ ἴδιος ὁ διδάσκων αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ ἀναλάβῃ προσπάθειαν αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς παρακινδυνευμένοι, ἢ νὰ παίξῃ ἐλεύθερα μὲ τὸ ὕλικόν. Ὅπως δὴποτε, θεωρῶ τελείως ἀντιπαιδαγωγικόν, ἀντιψυχολογικόν καὶ ἐκτὸς τοῦ πνεύματος τῆς παρουσίας προσπάθειαν τὴν τάσιν διὰ εὐθηνὴν ἠθικολογίαν, ἢ ὁποῖα θέτει ὄρια εἰς τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀντιμετιώπισιν ζωτικῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς, τόσον διὰ τὸν διδάσκοντα ὅσον καὶ διὰ τὸν διδασκόμενον. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν περίπτωσιν προσκολλησέως εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰ τυπικὰ πλαίσια τὰ ὁποῖα θέτει ἐκάστοτε ἢ ἐπεξεργαζομένη ἐνότης. Ἐτονίσθη καὶ ἀνωτέρω, θὰ τονισθῆ καὶ τώρα, ὅτι ἀπαιτεῖται ἐλευθερία σκέψεως καὶ γενναῖα ἀπόφασις.

Εἶναι ἐπιτρεπτόν καὶ εὐκόλον λ.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν περιπετειῶν τοῦ Ὀδυσσεύς—καὶ ἴσως διδακτικώτατον—νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς κείμενον ἀπὸ τὴν «Ὀδύσεια» ἀναφερόμενον εἰς τὸ διδαχθὲν γεγονός· εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου ὠφέλιμον—καὶ ἴσως προτιμότερον—νὰ ἐκταθοῦμεν εἰς εὐρύτερον περιθώριον καὶ νὰ ἐκλέξωμεν συγγενικόν κείμενον μὲ πλουσιώτερον περιεχόμενον, ὡς εἶναι ἢ ἀναφορὰ εἰς τὸ ἀκατανίκητον σθένος τοῦ ἥρωος καὶ τὰς ἀπέλπιδας προσπάθειαν αὐτοῦ νὰ δαμάσῃ τὴν φύσιν καὶ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρόν του. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον θὰ ἐκλέξωμεν δυνατόν νὰ εἶναι παρόμοιον μὲ τὸ διηγηματάκι τοῦ Μέγα «Προσπάθησε πάλι». Δυνατόν, ἀκόμη, νὰ συνδεθῆ ὁ ἀγὼν τοῦ Ὀδυσσεύς μὲ τὸν ἀγῶνα τῶν ναυτικῶν καὶ τὴν τόλμην των, ὁπότε διδάσκεται τὸ διήγημα «Τὸ Ναυτόπουλο» ἢ «ὁ νέος ναύτης» τοῦ Βιζυηνοῦ (ποίημα).

Ἡ ἐκφραστικὴ πλευρὰ τῆς ἐπεξεργαζομένης ἐνότητος (Καλλιτεχνίας) εἶναι ἢ ὠραιότερα καὶ παραγωγικώτερα εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ θὰ γίνῃ λόγος σὲ ξεχωριστὸ μέρος κατωτέρω.

Τὸ Β' μέρος εἰς τὸ ἐπόμενο

Ἡ ὀρθογραφία τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 διδασκτικὸν πρόβλημα τοῦ σχολείου

Θ. Γέρου, Β.Ε.Δ. Πανεπιστημίου Ἐδιμβούργου

Β'

Στὸ προηγούμενο τεῦχος, καταλήξαμε στὸ συμπέρασμα, πὼς ὅσον καιρὸ μᾶς δέρνει ἢ διγλωσσία καὶ ἡ ιστορική ὀρθογραφία διατηρεῖ ἀμετάβλητες ὅλες τὶς θέσεις της, τὰ παιδιά μας θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ δίνουν χιλιάδες ὥρες ἐργασίας, γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸ χάος καὶ ἄλλο θαλότερα θὰ βυθίζονται.

Γιαὐτὸ τὸ λόγο, θὰ πρέπει νὰ εἶναι εὐπρόσδεκτες ὅλες οἱ προτάσεις διδασκτικῆς μορφῆς ποὺ γίνονται ἀπὸ τοὺς δασκάλους, γιὰ τὸ μετριασμὸ τοῦ κακοῦ.

Μιὰ τέτοια πρόταση εἶναι καὶ ἡ δική μας. Δὲν λύνει τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ τὸ ἀντιμετωπίζει πιὸ καθαρά.

Ἐπαναλαμβάνουμε ἐδῶ, τὴ θέση ποὺ παίρνουμε πάνω στὸ ζήτημα: (Κάτι σχετικὸ μπορεῖ νὰ βρῆ ὁ ἀναγνώστης καὶ σὲ δυὸ ἄρθρα μας, στὸ περιοδικὸ «Παιδεία καὶ Ζωή» τεύχη 76 καὶ 77 τοῦ 1959 μὲ τίτλο «Μιὰ ἐρευνα γιὰ τὸ ὀρθογραφικὸ πρόβλημα στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο»). Ὡς τώρα ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς, οἱ μαθητές, ἀσχοῦνται καθημερινά, στὴν ὀρθογραφία, πάνω σὲ κείμενα παρμένα στὴν τύχη. «Μιᾶτε γιὰ ὀρθογραφία 4 ἢ 5 στερές». Αὐτὸ γίνεται 250 φορές τὸ χρόνο. Καὶ τὰ παιδιά, μαθαίνουν τὴν ὀρθογραφία 8-12 χιλιάδων λέξεων (ἂν τὶς μαθαίνουν). Ἡ γνώμη μας εἶναι, πὼς τὰ παιδιά τῶν μικρῶν τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, δὲν χρειάζονται, περισσότερες ἀπὸ 1500-2000 λέξεις γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἐκφραστοῦν πλούσια, καθαρά, λογικά. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ μαθαίνουν λέξεις, ποὺ πολὺ σπάνια, τὶς χρησιμοποιοῦν, δὲν θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ στηριχτῆ ἡ ὄλη ἐργασία στὸ λεξιλόγιό ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ παιδί καὶ στὰ λάθη ποὺ κάνει, πάνω στὸ λεξιλόγιό ποὺ χρησιμοποιεῖ

Αὐτὴ εἶναι ἡ πρόταση.

Δίνουμε τώρα στοὺς ἀναγνώστες τοῦ περιοδικοῦ, ἕναν πίνακα λέξεων βασικῶν, ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ ἄλφα (α). Γιατὶ ὅπως καταλαβαίνετε, ὁ χῶρος τοῦ περιοδικοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δώσουμε, ὅλες τὶς βασικὲς λέξεις.

Στὴν ἐργασία μας αὐτὴ, στηριχτήκαμε, στὶς ἐκθέσεις, τῶν παιδιῶν, στὸ ἡμερολόγιο τους, στὶς ἄλλες γραπτὲς τους ἐργασίες καὶ στὸ λεξιλόγιο ποὺ δίνει ὁ συνάδελφος κ. Ἄγγελος Σαφαρίκας στὸ βιβλίό του, «ἐρευνα, ἐπὶ τοῦ λεξιλογίου τῶν ἐλλήνων μαθητῶν».

Στὸ παρὸν τεῦχος θὰ δώσουμε, ἕναν πίνακα λέξεων καὶ μιὰ σειρὰ γυμνασμάτων ὀρθογραφικῆς ἐργασίας μῆς ἐβδομάδος. Στὸ ἐπόμενο τεῦχος θὰ συνοψίσουμε τὰ συμπεράσματά μας:

Στὸν πίνακα ποὺ δημοσιεύουμε, ἀρχίζουμε μὲ τὰ ῥήματα. Οἱ λέξεις ποὺ εἶναι στὴν ἴδια σειρὰ μὲ τὸ ῥῆμα, εἶναι λέξεις ποὺ ἔχουν τὴν ἴδια μὲ τὸ ῥῆμα παραγωγή. Οἱ λέξεις εἶναι θαλμένες κατὰ σειρὰν συχνότητας, π.χ. τὰ παιδιά τῶν μικρῶν τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου μεταχειρίζονται πολὺ πιὸ συχνὰ ἀπ' ὅ,τι μεταχειρίζονται τὴ λέξη ἀ γ ἄ π η.

ῤήματα**Ἐκ τῶ α**

ἀγαπῶ,
 ἀγγίζω,
 ἀγκαλιάζω,
 ἀγοράζω,
 ἀγριεύω,
 ἀδειάζω,
 ἀδικῶ,
 ἀερίζω,
 ἀκολουθῶ
 ἀκουμπῶ
 ἀκούω,
 ἀλέθω,
 ἀλατίζω,
 ἀλλάζω,
 ἀλωνίζω,
 ἀνάβω,
 ἀνακαλύπτω,
 ἀνακατεύω,
 ἀνεβαίνω,
 ἀνοίγω,
 ἀνταμώνω,
 ἀντιγράφω,
 ἀπαντῶ,
 ἀπλώνω,
 ἀποφασίζω,
 ἀποχαιρετῶ,
 ἀργῶ,
 ἀρπάζω,
 ἀρχίζω,

ἀγαποῦμε, ἀγάπη, ἀγαπημένες,
 ἐγγίζω, ἄγγιξε,
 ἀγκαλιά, ἀγκαλιασμένοι,
 ἀγόρασα, ἀγόρασε, ἀγορά,
 ἀγρίεψε, ἄγριος, ἀγριοκοιτάζω,
 ἄδειασε, ἄδεια, ἄδειανό, ἄδειο,
 ἀδίκησε, δίκησ, δίκαιο,
 ἀέρισε, ἀέρας, ἀερισμός,
 ἀκολούθησε, ἀκολουθήσαμε,
 ἀκούμπησε,
 ἀκουσα, ἀκούστηκε,
 ἄλεθε, ἄλεσμα, ἄλεσε,
 ἀλάτισε, ἀλάτι, ἀλμυρό,
 ἄλλαξε, ἄλλαξε, ἀλλαγή,
 ἀλώνισε, ἀλώνι,
 ἀναψε, ἤναψε, ἀνάφτω,
 ἀνακάλυψε, ἀνακαλύψεις, ἀνακάλυψε,
 ἀνακάτεψε, ἀνακατεύει, ἀνακατώνω,
 ἀνέβηκε, ἀνεβαίνοντας,
 ἀνοιξε, ἀνοιγμα, ἀνοιξη, ἀνοιξιάτικο, ἀνοιχτό, η, ο
 ἀντάμωσα, ἀντάμωση,
 ἀντιγραφή, ἀντιγράφει, ἀντίγραψε, ἀντέγραψε,
 ἀπάντησε, ἀπάντηση,
 ἀπλώσε, ἀπλώθηκε, ἀπλώνεται,
 ἀποφάσισε, ἀπόφαση,
 ἀποχαιρετίζω, ἀποχαιρέτισε, —ησε,
 ἀργησε,
 ἀρπαξε,
 ἀρχισε, ἀρχή,

Ὄνόματα — ἐπίθετα**ἐπιρρήματα—ἀντωνυμίες**

Ἅγιος,
 ἀγόρι,
 ἀγώνας,
 ἀδερφός,
 ἀδιάβαστος,
 ἀδύνατος,
 ἀετός,
 ἀθῶος,
 αἴθουσα,
 εἶμα,
 αἰτία,
 ἀκάθαρο,
 ἀκαταστασία,
 ἀλφάβητο,
 ἀλήθεια,
 ἀλλοιότικος,

ἀγιασμός, ἀγιάζει,
 ἀγῶνες, ἀγωνίστηκα,
 ἀδερφή, ἀδελφός,
 ἀδιάβαστη,
 ἀδύνατη,
 ἀθώωσαν,
 αἴθουσες,
 ἀκαθαρσίες, (καθαρό, καθαριότητα, καθαρίζω),
 ἀκαταστασίες,
 ἀλφάβητική (σειρά)
 ἀληθινός, ἀληθινές,
 ἀλλοιότικα,

Ὄνόματα — ἐπίθετα
ἐπιρρήματα — ἀντωνυμίες

Ἀπὸ τὸ α

ἄλλος,
ἄλλοτε,
ἄλογο,
ἄλυσίδα,
ἄμα,
ἁμαρτίες,
ἁμάξι,
ἁμέσως,
ἁμέτρητα,
ἄμμος,
ἁμπέλι,
ἁμυγδαλιά,
ἀνάγκη,
ἀνάγνωσις,
ἀνάμεσα,
ἀναμεταξὺ (στό),
ἀνάπαυσις,
ἀναπνοή,
ἀνάστημα,
ἀνατολή,
ἀνατροφή,
ἀναχώρησις,
ἄνεμος,
ἀνεψιός,
ἀνησυχία,
ἀνήφορος,
ἀνθισμένος,
ἄ ν θ ρ ω π ο ς,
ἀνοησίες,
ἀντίθετο,
ἀντίπαλος,
ἀνυπόμονος,
ἄξια,
ἄξιωματικός,
ἀπαραίτητος,
ἀπελπισμένος,
ἀπόγευμα,
ἀποθήκη,
ἀποτελεσμα,
ἀποτυχία,
ἄραιος,
ἄργα,
ἀριθμητική,
ἀριστερά,
ἀρχαῖος,
ἄρρωστος,
ἄρσενικός,

ἄλλη, ἄλλο, ἄλλα, ἄλλες, ἄλλοι, ἄλλά,

ἄλυσίδες,
ἁμαρτήματα, ἁμαρτωλός,
ἁμαξωτός,
ἁμέτρητες (φορές),
ἁμμουδιά,
ἁμπελουργός,
ἁμύγδαλα,

ἀναγνωστικό,

ἀνάπαυσις,
ἀναπνέω,

ἀνατολικός,

ἀναχώρησε, ἀναχωρῶ,
ἀνεμίζω, ἀνέμιζε,
ἀνηψιός, ἀνηψιά,
ἀνήσυχος,
ἀνηφορία,
ἀνθισμένη, ἄνθη,

ἀνόητος, ἀνόητη, ἀνόητο,
ἀντίθετα,
ἀντίπαλοι, ἀντίπαλες,
ἀνυπομονησία,
ἄξιζε, ἀξίζει,
ἄξιωματικοί,
ἀπαραίτητος, ἀπαραίτητο,
ἀπελπισία,
ἀπόγευμα, ἀπογευματινός,
ἀποθηκιάζω, ἀποθήκευσε,
ἀποτελέσματα,
ἀποτυχαίνω,
ἀνάριος,
ἀργοπορημένος,
ἀριθμητικά, ἀριθμός, ἀριθμοί,
ἀριστερό,
ἀρχαῖα, ἀρχαῖο,
ἄρρωστη, ἄρρωστο, ἄρρώστεια,
ἄρσενικό,

Ὄνόματα — ἐπίθετα
ἐπιρρήματα — ἀντωνυμίες

ἀρχηγός,
ἄσπρος,
ἀστυνομία,
ἄσχημος,
ἀταξία,
αὐλή,
αὐτός,
ἄχρηστος,

Ἀπὸ τὸ α

ἄσπρη,
ἀστυνόμος, ἀστυνομική, ἀστυφύλακας,
ἄσχημη, ἄσχημο,
ἄτακτος,
αὐλόγυρος,
αὐτή, αὐτό, αὐτοί, αὐτή, αὐτά,
ἄχρηστη, ἄχρηστο,

ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΔΕΥΤΕΡΑ

ΠΡΩΤΟ ΓΥΜΝΑΣΜΑ

Ἄνοιξε τὸ σχολεῖο. Εἶμαι τώρα μαθητῆς (μαθήτρια) τῆς τρίτης τάξεως (τάξεως) τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ αὐλή τοῦ σχολείου γέμισε ἀπὸ παιδιά.

ΤΡΙΤΗ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΓΥΜΝΑΣΜΑ

Τὰ σχολεῖα ἄνοιξαν. Εἶναι ἡ δεύτερη μέρα τοῦ σχολείου. Οἱ μαθητῆς καὶ οἱ μαθήτριες ὄλων τῶν τάξεων πῆγαν στὶς αἴθουσές τους. Ἡ αὐλή ἄδειασε. Ὅλα εἶναι ἤσυχά τώρα.

ΤΕΤΑΡΤΗ

ΤΡΙΤΟ ΓΥΜΝΑΣΜΑ

Ἦστερα ἀπὸ τὴν προσευχή, μπήκαμε στὶς τάξεις μας. Ἡ τάξη μας ἔχει εἴκοσι δύο θρανία. Στὸ τέλος τῆς αἴθουσας δύο θρανία εἶναι ἄδεια. Τὰ παράθυρα τῆς αἴθουσας μένουν ἀνοιχτά.

ΠΕΜΠΤΗ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΓΥΜΝΑΣΜΑ

Ὁ Κώστας Ἀλεξίου, ἓνας συμμαθητῆς μου, πῆρε ἄδεια ἀπὸ τὸ δάσκαλο, ἄνοιξε βιαστικά τὴν πόρτα καὶ ἔτρεξε στὸ σπίτι του. Εἶχε ἀφήσει ἀνοιχτὸ τὸ διακόπτη τοῦ πετρογκάζ.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

ΠΕΜΠΤΟ ΓΥΜΝΑΣΜΑ

Τώρα θὰ διαβάσετε, μᾶς εἶπε ὁ δάσκαλος. Ἦστερα θὰ γράψετε ὀρθογραφία. Νὰ ἔχετε ἔτοιμα τὰ τετράδια τῆς ὀρθογραφίας πάνω στὸ θρανίο. Ὁ Διευθυντῆς τοῦ σχολείου ἤρθε στὴν αἴθουσα καὶ εἶπε κάτι στὸ δάσκαλό μας.

Α' ΕΒΔΟΜΑΔΑ

ΣΑΒΒΑΤΟ

ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ

Τὸ σχολεῖο μας ἀνοίξε. Οἱ συμμαθητὲς καὶ οἱ συμμαθήτριές μας, εἶναι στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου. Ὑστερα ἀπὸ τὴν προσευχὴ, πήγαμε στὶς αἴθουσες. Ἡ αὐλὴ ἄδειασε. Τὰ παράθυρα τῶν τάξεων μένουν ἀνοιχτά. Ἡ τάξη μας ἔχει μερικὰ ἄδεια θρανία. Τώρα κάνουμε ἐπανάληψη τῆς ὀρθογραφίας πού μάθαμε ὅλη τὴν ἐβδομάδα.

ΛΕΞΕΙΣ ΠΟΥ ΜΑΘΑΜΕ

Τὸ σχολεῖο — τὰ σχολεῖα — τοῦ σχολείου — τῶν σχολείων.

Ἄνοιξε, ἀνοίξαν, ἀνοιχτό, ἀνοιχτά, ἀνοίξαμε, τὸ παιδί, τὰ παιδιά, ἡ αἴθουσα,

Ὁ μαθητὴς, οἱ μαθητὲς, ἡ μαθήτρια, οἱ μαθήτριες, ὁ συμμαθητὴς, οἱ συμμαθητὲς, ἡ συμμαθήτρια, οἱ συμμαθήτριες, ἡ τάξη (ις), οἱ τάξεις, τῆς τάξης (εως), τῶν τάξεων, ἡ αὐλή.

οἱ αἴθουσες, ἄδειασε, ἄδεια, ἄδεια, τὸ θρανίο, τὸ θρανίο, ὕστερα — τώρα, ἡ ὀρθογραφία, τῆς ὀρθογραφίας, εἶμαι — εἶναι.

Α. ΚΑΚΑΒΟΥΛΗ

ΠΑΙΔΙΚΑ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ

ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΙΣ ΑΥΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

Περιῆλθε στὰ χέρια μου μία οικονομικωτάτη, ἀλλ' ὠραιότατη μελέτη γύρω ἀπὸ τὰ παιδικὰ ἐλαττώματα τοῦ συναδέλφου Κ. Κακαβούλη.

Ἵπάρχουν δύο ὄψεις τοῦ προβλήματος. Ἀπὸ τὴν μία ὄψιν, τὰ παιδικὰ ἐλαττώματα ἐξετάζοντας μὲ τὴν προοπτικὴ τῶν ἠθικῶν κανόνων, ὁπότε κάθε παιδικὴ πράξις ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν συμπεριφορὰ τοῦ συνόλου θεωρεῖται ὡς ἠθικὴ παρεκτροπή. Καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα εἶναι νοθεσίαι, παραγγέλματα, ἀπειλές, αὐστηρὲς κυρώσεις πού ἀποσκοποῦν νὰ ἐπαναφέρουν τοὺς «ἐκτραπέντας» στὸ δρόμο πού ἐπιτάσσουν οἱ ἠθικοὶ κανόνες ἢ οἱ κώδικες τῆς ομάδος. Μία συμμόρφωσις πρὸς τὶς συνήθειαι καὶ ἀντιλήψεις τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκαία, ἀλλὰ οὔτε πάντοτε ἐπιβλαβής. Μία κλειστὴ ἠθικὴ ἐπιβάλλει ἀπόλυτη συμμόρφωσι. Καὶ στὸ ἄτοπον αὐτὸ παρέπαιε τὸ παλιὸ σχολεῖο πού συνέχιζε μέχρι χθὲς ἀκόμη (ἴσως συνεχίζει) μία μεσαιωνικὴ ἀντίληψιν περὶ παιδικῆς ἐγκληματικότητος. Τοῦτο εἶναι ἀντίθετο πρὸς κάθε ἔννοια παιδαγωγικὴ σήμερα. Δυσκολεύομαι νὰ πιστέψω πὼς εἶναι δυνατόν νὰ προκαθορίσωμε (καλουπώσωμε;) τὸν ἰδανικὸ τύπο ἢ ἀκόμη καὶ τὸν κοινὸ—κανονικὸν τύπον ἀνθρώπου καὶ πολὺ περισσότερο νὰ παραδεχθῶ τὸ φρόνιμον τῆς διαπαιδαγωγήσεως βάσει ἀμεταθέτου καὶ ποινικοῦ (!) κώδικος. Ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωσιν πού τοῦτο θὰ μοῦ ἐπιβάλλετο, τὸ πρόβλημα πού θὰ εἶχα νὰ λύσω εἶναι ἂν καὶ κατὰ πόσον τὸ παιδί — καὶ ἀπὸ πότε ἀποκτᾷ συνείδησιν τοῦ κοινωνικοῦ κινδύνου καὶ πρὸ παντὸς ἀντιλαμβάνεται τὶς ὑψηλὰς ἠθικὰς ἔννοιαις στὶς ὁποῖαι ἔνας

ήθικος κώδικας στηρίζεται. Και ἐδῶ τὸ πρόβλημα ἀπαιτεῖ λύσι με καθαρῶς ψυχολογικά μέτρα.

Τοῦτο μᾶς φέρνει στὴν ἄλλη ὄψι τοῦ θέματος, τὴν ψυχολογική. Σύμφωνα μ' αὐτή, κάθε παιδικὴ ἐνέργεια ἢ ὁποῖα ἠμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἐλάττωμα, πρέπει νὰ ἐξετασθῆ με βάσι τὶς γνώσεις πού ἔχομε γύρω ἀπὸ τὴν παιδικὴ φύσι ἀνάγκες, παρορμήσεις, πνευματικὴ ὀριμότης κλπ.) καὶ τὴν ἐξέλιξ., τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πρὶν ληφθοῦν ὁποιαδήποτε μέτρα «παιδονομικά», καταβάλλεται προσπάθεια ἐξακριβώσεως τῶν ψυχολογικῶν ἐλατηρίων τὰ ὁποῖα ὤθησαν τὸ παιδί στὴν πρᾶξι αὐτὴ καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἐνέργεια ἐγκείται στὴν ἐξάλειψι τῶν αἰτίων αὐτῶν, ὁπότε ἀπ' ἐκεῖ καὶ πέρα τὸ παιδί εὐρίσκει μόνον τοῦ τὸ δρόμο. Ἄλλ' ἀκριβῶς σ' αὐτὸ διαβλέπει καὶ ἡ Ἄγωγή τοῦ παιδιοῦ.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ μελετήματος πού ἀναφέραμε ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν πλάνη (πρόληψι;) τῆς παιδαγωγικῆς ἠθικολογίας καί, ἀρκετὰ μνημένος στὶς σύγχρονες ψυχολογικὲς ἀντιλήψεις καὶ προόδους, ἔχει προχωρήσει στὸ στάδιο τῶν ἀναζητήσεων, ὅπως θὰ τὸ ἔλεγε.

Γι' αὐτόν, τὸ παιδικὸ ἐλάττωμα δὲν εἶναι «παθολογικὸ σύμπτωμα, ἀλλὰ ἐσφαλμένη ἀπάντησις πρὸς τὰς προκλήσεις τοῦ περιβάλλοντος ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ζῆ» καὶ τοῦτο σημαίνει πῶς «στὰ ἐλαττώματα τοῦ παιδιοῦ δὲν πρέπει νὰ δίδεται ἠθικὴ σημασία» διότι πράγματι εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ἓνα ἐλάττωμα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τῆς διαταραχθεῖσης ἰσορροπίας. Ἡ τοποθέτησις εἶναι ὀρθή. Ἡ κατανόησι τοῦ προβλήματος τούτου ἐκ μέρους τοῦ δασκάλου θὰ ὑπαγορεύσῃ καὶ τὶς λύσεις πού πρέπει νὰ δώσῃ σὲ κάθε συγκεκριμένη περίπτωσι στὸ σχολεῖο του.

Ὁ συγγραφεὺς δείχνει καὶ στὸ πρακτικὸ αὐτὸ μέρος οἰκειότητα με τ' θέμα καὶ προσφέρει ἓνα πλῆθος ὑποδείξεων σὲ γενικὲς του συγκεκριμένες περιπτώσεις. Λέγει, λ.χ., σ' ἓνα σημεῖο: «εἶναι σφάλμα νὰ καλοῦμε ἓνα παιδί νὰ φθάσῃ ἓνα ἄλλο (νὰ γίνῃ σὰν τὸν Γιάννη!...). Θὰ τὸ συγκρίνω με τὸν ἑαυτόν του καὶ δὲ, θὰ ζητήσωμε τίποτε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἴδιο. Διότι ὁ κάθε μαθητὴς εἶναι μία διαφορετικὴ προσωπικότης». Νὰ καὶ πού τὸ ἰδεῶδε, τῆς προσωπικότητος στὴν Ἄγωγή ἀρχίζει νὰ εἰσέλθῃ στὴν ἐπιστήμη τὸν ἀπολογητὴ του. Εἶναι ἀρκετό, νομίζω, νὰ μᾶς δείξῃ πόσο εὐρύτερα ἀντιμετωπίζει τὸ πρόβλημα ὁ συγγραφεὺς.

Φυσικά, ὅλα τὰ προβλήματα δὲν λύονται σ' ἓνα μελέτημα τοῦ εἴδους αὐτοῦ (εἰσήγησις στὸ Η' Παιδαγωγικὸ Συνέδριο τῆς Χ.Ε.Ε.Α.). Εἶναι ὅμως μία ἀξιέπαινος προσπάθεια πού ἠμπορεῖ νὰ θέσῃ τὸν κάθε ἀναγνώστη τὰ βασικώτερα προβλήματα πού ἔχει νὰ λύσῃ σὰν παιδαγωγὸς (δάσκαλος ἢ γονεὺς) καὶ νὰ τὸν κεντρίσῃ γιὰ ἀναζήτησι καὶ ἀναθεώρησι παλαιῶν ἀντιλήψεων.

Α. Μπενέκος Β. Ἐδ.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΕΤΟΣ Α' — ΤΕΥΧΟΣ 5 — ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1963

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ Κ. Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Τὸ κείμενον τῶν δηλώσεων τοῦ κ. Παπανδρέου ἐπὶ τῆς Παιδείας ἔχει ὡς ἑξῆς:

1. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ

Ἀνήκουν εἰς τὸ οἰκονομικὸν θέμα ὁ ἀριθμὸς καὶ ὁ μισθὸς τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τὰ σχολικὰ κτίρια, τὰ μέσα διδασκαλίας, οἱ χώροι τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, καὶ πέραν αὐτῶν, ἡ μαθητικὴ πρόνοια, ἡ σχολικὴ ὑγιεινὴ.

Ἀνήκουν εἰς τὰ πνευματικὰ θέματα: Τὰ ἰδανικὰ τῆς Παιδείας, τὰ ὁποῖα, συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα, εἶναι τὰ ἰδανικὰ τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ, ἡ μόρφωσις τῶν Διδασκάλων καὶ μαθητῶν, τὰ σχολικὰ βιβλία, τὸ σχολικὸν πρόγραμμα, ἡ διάρθρωσις τῆς Παιδείας.

Ἀμφότερα τὰ θέματα τῆς Παιδείας θὰ ἀντιμετωπισθοῦν δημιουργικῶς. Ἡ κυβέρνησις ἔχει ἀπόφασιν νὰ δώσῃ πνοὴν εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον. Θὰ ἀναπτέρωσῃ τὸ φρόνημα τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, θὰ ἐνισχύσῃ τὴν ὑλικὴν ἐπάρκειαν, τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὸ κῦρος των καὶ θὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ ἐνθουσιασμὸν διὰ νὰ γίνουσι στρατιῶται εἰς τὴν μεγάλην ἐθνικὴν προσπάθειαν ἀνυψώσεως τῆς στάθμης τῶν σπουδῶν, καθὼς καὶ τοῦ ἠθους εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πίστις εἰς τὰ ἐθνικὰ πεπρωμένα εἶναι τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἰδεῶδες. Ἐλευθέρους, ἐντίμους καὶ γενναίους πολίτας καλοῦνται νὰ δώσουν εἰς τὴν κοινωνίαν τὰ σχολεῖα. Αὐτοὺς ποὺ ζητοῦν οἱ δύσκολοι χρόνοι καὶ τὸ δημοκρατικὸν μας πολίτευμα.

2. ΔΩΡΕΑΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Ἡ ἐκπαίδευσις ὅλων τῶν τέκνων τοῦ Λαοῦ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐκπαιδευτικὰς βαθμίδας θὰ γίνεταί δωρεάν εἰς τὰ δημόσια ἐκπαιδευτήρια. Εἰς τὴν Στοιχειώδη Ἐκπαίδευσιν θὰ καταργηθοῦν ὅλοι οἱ ἐπινοηθέντες ἔμμεσοι τρόποι οἰκονομικῆς ἐπιβαρύνσεως